

Några reflektioner kring Göran Therborns *The Killing Fields of Inequality*

Thomas Knoll

The Killing Fields of Inequality är ytterligare en i en lång rad av böcker om den ökande ojämlikheten. Den skiljer sig dock från mängden i flera avseenden. Författaren vill komma ifrån gängse ojämlikhetspopulism som beskriver problemet som en motsättning mellan en procent rika och de övriga 99 procenten ("folket mot eliterna" – populismens stridsrop), en "analys" på samma nivå som berättelsen om farbror Joakim i Walt Disneys serier som döljer "den grymma verkligheten av livet under vår tids ojämlikhet" (s 19).

Therborn vill introducera några nya perspektiv på ojämlikhet. Det viktigaste framgår ur bokens titel: ojämlikhet dödar! M.a.o., när man tillhör en underordnad kategori, framförallt efter klass och etnicitet, och inte äger någonting, blir livet ohälsosammare och kortare. Tvärtom blir livet statistiskt sett som regel långt eller t.o.m. mycket långt för medlemmar av överordnade kategorier, "eliten", dem som äger mycket eller väldigt mycket.

Ett viktigt bidrag till debatten anser Therborn vara indelningen i tre olika typer av ojämlikhet. Dessa är:

- Ojämlikhet i liv och hälsa (*vital inequality*). Handlar om tillgång till mat, rent vatten, sjukvård etc. Beskrivs ofta statistiskt – barndödlighet, medellivslängd, förekomsten av olika sjukdomar, överlevnad efter diagnos m.m.
- Existentiell ojämlikhet. Handlar om den ojämlika fördelningen av personlig värdighet och rätten till att mötas med respekt, friheten att bestämma över sitt eget liv och att utvecklas efter sina egna förutsättningar och önskemål.
- Ojämlikhet i resurser. Handlar om fördelningen av inkomster och förmögenhet, dvs. materiell ojämlikhet.

Den sistnämnda borde kanske stå först eftersom de övriga två tydligen beror av den.

Vidare skiljer Therborn mellan fyra ojämlikhets-"mekanismer". Dessa är:

- Distansering (*distanciation*). Handlar om struktureringen av belöningar (som *winner takes all*, "star"-systemet, att vinna eller förlora, lyckas eller misslyckas i ett konkurrensbaserad socialt system).
- Exkludering. Att utestängas från gemenskaper (nationell, social) och möjligheter, diskrimineras, stigmatiseras; tvärtom gäller för de "inkluderade" att fördelar och privilegier tenderar att vara kumulativa, yngla av sig.
- Hierarkisering. Handlar om över- och underordning i familjen, företaget, organisationen, samt om kategoriell över- och underordning efter *klass* (Therborn undviker termen), kön, etnicitet ("ras") och ålder, föreställningar om överlägsenhet och underlägsenhet, större eller mindre värde.
- Exploatering. Utnyttjande, "asymmetriskt beroende". Observera att Therborn (med viss ambivalens?) distanserar sig från både arbetsvärde- och mervärdesteorin och det klassiska marxistiska exploateringsbegreppet.

Therborn konstaterar att vissa framgångar för vissa kategorier i vissa avseenden till en viss grad har uppnåtts. Trots att jämlikhet mellan män och kvinnor ännu inte uppnåtts någonstans har kvinnans ställning i västerländska samhällen förbättrats avsevärt. Och trots att den stora

afro-amerikanska minoriteten fortfarande diskrimineras i USA har de svartas ställning förbättrats sedan medborgarrättsrörelsens dagar. Statuskillnaderna mellan högre och lägre samhällsskikt har minskat. Framväxten av demokratiska styrelseskick har i någon mån ökat medborgarnas inflytande.

Vad som inte har minskat utan tvärtom ökat mycket kraftigt är ojämlikheten i resurser – bl.a. till följd av ökat exploatering, och därmed ökad hierarkisering/underordning, exkludering och distansering (för att använda Therborns begrepp).

Några kritiska frågor kring författarens resonemang:

- Varför kommer ojämlikheten i resurser sist?
- Varför kommer exploatering sist?
- Betonar författaren sammanlänknigen mellan de olika formerna för över- och underordning tillräckligt explicit och tydligt?
- Varför ingen diskussion av Charles Tillys (2000) tankar om dels sammanlänknigen av de olika kategoriella över- och underordningsrelationerna, och dels den ”organisatoriska nyttan” av dessa i ett hierarkiskt system? Therborn nämner att jämlikhetsvinster för kvinnor och minoriteter visserligen pekar i rätt riktning, men har oftast kunnat uppnås först när de inte längre ansågs förorsaka kostnader för makteliten (den härskande klassen, som den ännu hette då Therborn gav ut boken *What Does the Ruling Class Do When it Rules*, 1978), dvs. inte längre gjorde någon större organisatorisk nytta, för att tala med Tilly. Denna viktiga observation hade förtjänat att vidareutvecklas (jfr s 143 ff).
- Varför nämner inte författaren något om den nyliberala socialkonservatismen, och den *backlash* i termer av jämställdhet mellan könen och etniciteter samt demokratiskt deltagande som den ger upphov till och försvarar? M.a.o., att nyliberalismen inte bara vill omintetgöra arbetar- och kvinnorörelsens landvinningar och demokratirörelsens framsteg, utan rentav förkastar hela upplysningstänkandet? (Se t.ex. O'Brien & Penna, 1998.) M.a.o., det har gått framåt som Therborn säger, men även detta är på väg tillbaka. Susan Faludis *Backlash* gavs ut 1991. Har det blivit bättre sedan dess?

Efter författarens utmärkta beskrivning och diskussion av den ökande ojämlikhetens faktiska konsekvenser, bättre och mera till punkt än hos andra författare i branschen som vi har läst (Krugman, Stiglitz, Piketty m.fl.), kommer så frågan om orsaker, och hur man bekämpar ojämlikheten.

Vad Therborn har gemensamt med sina kollegor är att han drar sig för att plädера för organiserad kamp och socialistiska alternativ till vår samhällsordning. Realsocialismen beskrivs mest genom sina misslyckanden. Marxistiskt tänkande lyser igenom mellan raderna medan den historiska materialismen i princip tycks ha övergetts.

Liksom många andra texter om vår tids ojämlikhet andas *Killing Fields* ett slags uppgivenhet – ”[kapitalismen] kommer att finnas kvar under överskådlig framtid” (s 171). Önsketänkande? Bristande entusiasm för socialistiska alternativ kan te sig förståelig när det gäller flertalet författare av texterna som vi läser och diskuterar eftersom de tillhör en kategori som har föga att vinna på socialism i termer av status, privilegier och belöningar. Det materiella varat brukar väl bestämma vårt medvetande.

När jag läser Therborns text, som jag tycker är mycket intressantare och har mer sprängkraft än de flesta av hans kända kollegors alster, slås jag också av den tydliga ambivalens med

vilken författaren nalkas sitt ämne. Medan socialistiska alternativ misstänkliggörs med hjälp av hänvisningar till realsocialistiska ("kommunistiska") regimers brott och misslyckanden, återkommer författaren gång på gång till landvinningarna på jämlikhetens område i alla socialistiska system. Som Therborn betonat i ett tidigare arbete (*Between Sex and Power*, 2002) hade kvinnans ställning i samhället stärkts kraftigt i *alla* socialistiska stater (jämför här "orätsstaten" DDR med den återförenade s.k. "Förbundsrepubliken", vars annektering av de östtyska länderna medförde en markant tillbakagång vad gäller kvinnors ställning, liksom arbetarnas).

Therborns syn på utsikterna att minska ojämlikheten är ganska mörk. Hans pessimism bygger på en i och för sig korrekt beskrivning av situationen i världen, där flyktiga, verkningslösa enfråge-rörelser som "Occupy" har ersatt arbetarrörelsens effektiva organisationer, och inga nya former av målinriktade sammanslutningar av underordnade och fattiga massor är i sikte. Delvis beror detta på den mervärdesproducerande industriarbetarklassens procentuella minskning och den politiskt och socialt starkt splittrade tjänsteproducerande klassens ökning i västvärldens "postindustriella" samhällen.

Liksom andra som skriver om ojämlikhet pekar Therborn på perioder i kapitalismens historia där ojämlikheten har varit mindre. Medan Piketty m.fl. anser att vissa tidigare makthavare (som F.D. Roosevelt, eller statsministrarna i "parentesens" nordiska välfärdsstater) fattat goda beslut, medan vår tids politiska ledare fattar dåliga beslut (och ser lösningen i att de ändrar sig, tar sitt förnuft tillfånga och återgår till att fatta goda beslut), understryker Therborn att eftergifter från kapitalets företrädare och deras politiska språkrör endast kommit till stånd under hot, nämligen hotet från arbetar- och fackföreningsrörelsen, och inte minst hotet från Öster, själva realsocialismens existens och spridning (t ex s 163 f).

Slutsatsen borde då vara att våra dagars ojämlikhet bara kan bekämpas med nya hot, d.v.s. organiserat motstånd. Därvidlag blir Therborn också lite optimistisk mot slutet av sin text. Det berättigade och växande missnöjet bland allt större grupper kommer att finna fram till effektiva sammanslutningar, precis som arbetarna gjorde en gång på 1800-talet.

Till slut vill jag nämna ett mycket intressant och relevant inslag i Therborns bok: kritiken av medelklass-ideologin. Det är närmast vedertagen visdom att en sund samhällsutveckling förutsätter en stark medelklass. Therborn, som 1981 gav ut sin utmärkta analys av *Klasstrukturen i Sverige 1930-1980*, ger här prov på sin kompetens på klassanalysens område – trots att han tycks ha övergett den marxistiska klassteorin. Dels visar Therborn på begreppets oduglighet – "medel" i förhållande till vad, i vilket avseende? Är det lägre, mellersta eller övre medelklass som avses? Efter inkomst, förmögenhet, utbildning, status? Och dels ogiltigförklarar han populära föreställningar om att någon samhällsförändring till det bättre kommer att växa fram ur "medelklassen". Att dess medlemmar, i synnerhet från den övre delen, tack vare sin intelligens och utbildning, kan motverka de lågutbildade pöbelhoparnas fördomar, okunnighet och auktoritära böjelser. Tvärtom, säger Therborn. Historien visar entydigt på raka motsatsen.

Några exempel:

- Pinochet-kuppen i Chile 1973 – en medelklassrevolt mot Allendes vänsterregim.
- Nationalsocialism: önskad av makteliten – storkapital, adel, militärledning, men stödd på en massbas bestående av alltifrån små- och medelstora näringsidkare till tjänstemän, lärare, docenter och professorer, läkare, jurister, poliser – så gott som

mangrant (vilket bekräftas av mycket omfattande forskning, baserad på jättelika mängder av data!).

- Utgör den nya kinesiska medelklassen, de 300 miljonerna (av 1,35 miljarder, alltifrån dem som har råd att handla på Ikea till de mycket välbeställda som köper tyska lyxbilar och bor i palatsliknande villor) en progressiv kraft som kommer att verka för ökad jämlikhet?
- Och några aktuella exempel från vårt stora grannland i söder och den främlingsfientliga högerpopulismens spridning där: är det pöbeln från ”bildningsfrämmande miljöer” – så säger man i Tyskland – som i tiotusentals demonstrerar på storstädernas gator och torg? Nej, inte är det arbetarna, de arbetslösa och utslagna, det framgår ur aktuella vetenskapliga undersökningar (från Tekniska universitetet i Dresden och Institutet för demokratiforskning i Göttingen, refererade i Der Spiegel ONLINE Politik 2015-01-14, 2015-01-19).

... vilket torde ge stöd åt Göran Therborns uppfattning att kampen för ökad jämlikhet sannolikt inte kommer att ledas av någon ”medelklass”.

Litteratur:

- Faludi, Susan (1993). *Backlash – kriget mot kvinnorna*. Stockholm: Norstedts.
- O’Brien, Martin & Penna, Sue (1998). *Theorising Welfare. Enlightenment and Modern Society*. London: Sage Publications.
- Therborn, Göran (1978). *What Does the Ruling Class Do When it Rules?* London: NLB
- Therborn, Göran (1981). *Klasstrukturen i Sverige 1930-80. Arbete, kapital, stat och patriarkat*. Lund: Zenit förlag.
- Therborn, Göran (2002). *Between Sex and Power. Family in the world, 1900-2000*. London: Routledge.
- Therborn, Göran (2013). *The Killing Fields of Inequality*. Cambridge: Polity Press.
- Tilly, Charles (2000). *Beständig ojämlikhet*. Lund: Arkiv.